

بازشناسی اندیشه مهدویت از دیدگاه اهل سنت

فاطمه مجاهد^۱

چکیده

مباحث مربوط به مهدی موعود عَلَيْهِ السَّلَامُ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ از سده‌های نخستین هجری تاکنون مورد توجه دانشمندان و نویسندگان مسلمان بوده است و در این خصوص آثار ارزشمندی تدوین شده است. این مسئله نه تنها توسط شیعیان که باور و اعتقاد نظام‌یافته و منسجمی در مورد مهدویت دارند مورد توجه بود بلکه جهان اهل سنت نیز این موضوع را بررسی و تحلیل کرده است. پژوهش حاضر در نظر دارد با روش توصیفی-تحلیلی و با توجه به متون و اسناد تحریر یافته توسط اهل سنت به این سؤال اساسی پاسخ گوید که نگاه اهل سنت به مسئله مهدویت چگونه است و اهل سنت چه محور هایی را در حوزه مهدویت آثار خود مورد توجه قرار داده‌اند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که عامه در روایات فراوانی به حقیقت اندیشه مهدویت اشاره دارند. اگرچه در پاره‌ای از موارد، تفاوت‌هایی با اعتقاد شیعه به چشم می‌خورد، اما موارد مشترک فراوانی وجود دارد.

واژگان کلیدی: امام مهدی عَلَيْهِ السَّلَامُ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ، مهدویت، اهل سنت.

۱. مقدمه

اندیشه مهدویت باور سترگی است که ریشه در اعماق تاریخ دارد. جریان خروشان این تفکر در بستر ادیان و مذاهب و فرهنگ بشری، انبوهی از آگاهی‌ها، آرمان‌ها و تخیلات را فراهم کرده است. امید به ظهور منجی در باور هر شخص بدون در نظر داشتن عقیده و مذهب، وجود دارد. در اسلام نیز از این نوع روایات در بین فرقه شیعه و سنی وجود دارد. براساس این دسته از روایات، ظهور حضرت

۱. دانش‌پژوه کارشناسی تاریخ اسلام، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ العالمیه، افغانستان.

مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف تحقق یافتنی است و زمین را پراز عدل و داد می کند و جهان را به مدینه فاضل مبدل خواهد کرد. مهدویت از واژه مهدی گرفته شده است و مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف لفظی عربی است به فتح میم یعنی، رستگار شده و هدایت شده. (سعیدی پور، ص ۹۲۰) واژه نویسان و لغت شناسان اهل سنت در ذیل کلمه مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف چنین آورده اند: «امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به معنای هدایت شده و کسی است که خداوند او را به حق دعوت کرده است».

۲. مفهوم شناسی

۱-۲. مهدویت در اصطلاح

مهدویت برگرفته از امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف است؛ یعنی اندیشه‌ای که بر محور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و مباحث مربوط به آن است. خلاصه و حقیقت مهدویت، منتهی شدن سیر جوامع جهان به سوی جامعه واحد و سعادت عمومی، امنیت و رفاه، تعاون و همکاری، همبستگی همگانی حکومت حق و عدل جهانی، غلبه حق بر باطل و خلافت مؤمنان و شایستگان به رهبری یک فرد الهی است که موعود انبیا و ادیان و دوازدهمین اوصیا و خلفای پیغمبر آخر الزمان است. (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۱، ۱۹/۲) از آنجا که نام آن منجی در میان مسلمانان، مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف است این اندیشه را اندیشه مهدویت نامیده‌اند هرچند سایر ادیان به آن اندیشه موعودگرایی نیز می گویند. مهدویت، اندیشه و تفکری برگرفته از کتاب‌های آسمانی است که با فطرت و سنن عالم خلقت موافق است. مهدویت یعنی، اعتقاد به نهضت حتمی یک رهبر آسمانی از دودمان پیامبر صلی الله علیه و آله که پیش از پایان جهان برای نجات بشر و تجدید حیات مادی و معنوی آنان به پا خاسته و عدالت را در سراسر عالم گسترش می دهد. او که مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف لقب دارد با ایجاد حکومت واحد جهانی، سراسر جهان را در پرتو تعالیم عدل گستر اسلام اداره می کند و تباهی‌ها، نابرابری‌ها، بیدادگری‌ها و نابسامانی‌ها را ریشه کن می کند. باورداشت مهدویت و اندیشه ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف برخلاف تصور عده‌ای نه تنها اختصاص به شیعه ندارد بلکه بخش مهمی از عقاید اسلامی است که بر اساس بشارت‌های حضرت محمد صلی الله علیه و آله میان تمام فرقه‌ها و مذاهب اسلامی شکل گرفته است. کوتاهی و کم توجهی در این امر مقدس و خطیر از یک سو زمینه ساز بروز خرافات و سطحی نگری و

از سوی دیگر موجب دردست گرفتن این مسئله مهم توسط افراد کم‌تحصیل کرده یا بی‌سواد شده است. هرچند علما و دانشمندان عامه و خاصه به این امر مهم پرداخته‌اند و آثار زیاد و قابل توجهی از آنان به یادگار باقی مانده است، اما همچنان این عرصه نیازمند بازشناسی نوین است. تحقیق حاضر، مهدویت در منابع اهل سنت را بررسی می‌کند. همچنین به نشانه‌ها، علامت‌ها و زمینه‌های ظهور مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف از دیدگاه اهل سنت پرداخته است.

۲-۲. سنت در لغت

سنت، به راه و روش نیکو و پسندیده گفته می‌شود. (ابن منظور، ۱۴۱۸، ۱۳/۲۲۴) «سنة الله في الذين خلو من قبل؛ این سنت خداوند در اقوام گذشته است» (احزاب: ۶۲). گاهی این واژه درباره مطلق راه و روش به کار می‌رود هرچند پسندیده نباشد، چنانکه در حدیث آمده است: «من سن سنة سيئة كان عليه وزرها ووزر من عمل بها؛ هرکس راه و روش و گناه بدی از خود به یادگار گذارد علاوه بر عمل خویش در گناه عاملان به آن نیز شریک است» (نوری، ۱۳۶۰، ۱/۲۲۹). در میان علما، سنت دو کاربرد دارد: الف) به معنای گفتار، کردار و سکوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در هر عملی که انجام می‌گیرد و مقصود از گفتار، امر و نهی الزامی و غیر الزامی او است. حرمت و وجوب یا امر و نهی، الزامی است و کراهت و ندب، غیر الزامی است (ابن اثیر، ۱۳۷۶، ۲/۴۰۹؛ ب) معنای دیگر سنت، بدعت است که در مقابل شریعت، هر عمل و کاری که قابل استناد به آن باشد، سنت و برخلاف آن، بدعت است. امیرالمومنین علیه السلام می‌فرماید: «احیوا السنة واماتوا البدعة؛ آنان سنت را زنده کرده‌اند».

۳. نسب‌شناسی حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشریف

جوینی شافعی از ابن عباس نقل کرده است که می‌گوید: «رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: علی بن ابی طالب علیه السلام امام امت من است و جانشین من در میان آنهاست و از فرزندان او است. قائم منتظری که زمین را پر از عدل و داد می‌کند همچنان که پراز ظلم و ستم خواهد شد». (جوینی، ۱۴۰۰، ۲/۳۲۷) نام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف مانند نام رسول خدا صلی الله علیه و آله است و این واقعیت از پیش مشخص شده است و احادیث حدیث فراوانی بدان تصریح دارد. ابوداؤد، صدوق، طبرانی، ابن کثیر، ابن اثیر، محقق اربلی، گنجی شافعی، سیوطی، متقی

هندی و دیگر مؤلفان، آن را با عبارت‌های گوناگون آورده‌اند. در سنن ابوداود دو حدیث به این مضامین آمده است و دلالت دارد بر اینکه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از نظر اخلاق، رفتار و سیره، همچون رسول خدا صلی الله علیه و آله است. ابوداود در سنن خود از ام سلمه از پیامبر صلی الله علیه و آله حدیث مفصلی درباره امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و علایم آخرالزمان نقل می‌کند: «ويعمل في الناس بسنة نبیهم؛ و مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف میان مردم به سنت پیامبرشان عمل می‌کند»؛ یعنی اخلاق و رفتار او اخلاق و رفتار پیامبر صلی الله علیه و آله است (سجستانی، ۱۴۲۰، ۲-). در ذخایر العقبی از رسول خدا صلی الله علیه و آله آمده است: «لو لم یبقی من الدنیا الا یوم واحد، لطول الله ذلک الیوم حتی یبعث رجلا من ولدی اسمہ کاسمی؛ اگر از عمر دنیا جز یک روز باقی نماند، خداوند آن روز را آن قدر طولانی می‌کند تا اینکه یکی از فرزندان من ظهور کند که هم نام من است» (ترمذی، ۱۴۱۹؛ طبرانی، ۱۴۱۴، ص ۱۳۵؛ سیوطی، بی تا، ۴۳۸/۲؛ متقی هندی، ۱۴۰۸، ۱۴-).

سیوطی از طبرانی نقل کرده که وی با اسنادش از عبدالله عمر و او از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده است که آن حضرت، دست امام علی علیه السلام را گرفت و فرمود: «سیخرج من صلب هذا فتی یملا الارض قسطا و عدلا؛ از نسل این، جوانی ظهور خواهد کرد که زمین را پر از عدل و داد می‌کند». (سیوطی، ۱۳۸۶، ص ۲۱۹) گنجی شافعی درباره حدیث: «المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف من ولد فاطمه علیها السلام» که ابن ماجه در مورد امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف آن را ذکر کرد، گفته است: «هذا حدیث حسن صحیح، اخرجہ ابن ماجه الحافظ فی سننه؛ این حدیث، حسن و صحیح است که ابن ماجه آن را در سنن خود روایت کرده است» (گنجی، ۱۴۲۱، ص ۳۰).

۴. نشانه‌های ظاهری

آنچه از روایات بی‌شمار به دست می‌آید این است که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در سنی ظهور خواهد کرد که از لحاظ رشد جسمی به سرحد کمال انسانی رسیده است و از این میان، بیشترین روایت‌ها گویای آن هستند که سن ایشان در حدود و شکل مردی چهل ساله است. البته غیر از سن چهل سالگی هم گفته شده است، ولی آنها هم نزدیک به چهل گفته‌اند. قطب راوندی می‌گوید: «علامته ان یکون شیخ المسن، شاب المنظره، حتی ان الناظر الیه لیحسبه ابن اربعین سنه او ما دونها؛ نشانه قائم ما هنگام

خروج این است که از لحاظ سن، کهنسال، ولی از نظر چهره، جوان می‌باشد که تماشاگر وی گمان می‌برد که او چهل ساله یا نزدیک به آن است» (جوینی، ۱۴۰۰، ۵۶۵/۲؛ گنجی شافعی، ۱۴۲۱، ص ۸۳؛ قندوزی، ۱۴۲۲، ۲۶۳/۳؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱۱۷۰/۳). قندوزی، سلیمان بن ابراهیم، مناقب امام علی و ائمه، گاه در احادیث به رخسار نورانی آن حضرت به عنوان یکی از مشخصات ظاهری ایشان اشاره کرده‌اند. «المهدی عَلَيْهِ السَّلَام مِنْ وَلَدِي كَانَهُ كَوَكَبٌ دَرِيٌّ؛ مهدي عَلَيْهِ السَّلَام از فرزندان من است و چهره‌اش همانند ستاره‌ای درخشان می‌باشد» (جوینی، ۱۴۰۰، ۳۱۴/۲؛ گنجی شافعی، ۱۴۲۱، مقدسی شافعی، ۱۴۲۸، اربلی، ۱۴۲۱، ۲۵۹/۳؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱۱۰۴/۳)

۵. امام مهدی (عج) در منابع اهل سنت

ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه می‌گوید: «قد وقع اتفاق الفريقين من المسلمين اجمعين على ان الدنيا والتكليف لا ينقضى ال عليه؛ اتفاق سنی و شیعه بر این است که دنیا و تکلیف، منقضی و تمام نشود مگر بر آن حضرت؛ یعنی بعد از ظهور آن حضرت». (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴، ص ۵۳۵).

۶. تواتر احادیث

جمع کثیری از مشایخ و حفاظ اهل سنت مانند صبان در *اسعاف الراغبین*، شبلنجی در *نور الابصار*، شیخ عبدالحق در *لمعات نقلی* که در حاشیه سنن ترمذی است را بیان می‌کنند. ابی‌الحسین آبری به نقل صواعق، ابن حجر سیداحمد بن سیدزینی دحلان مفتی، شافعیه در *الفتوحات الاسلامیه*، حافظ در *فتح الباری*، شوکانی در *التوضیح* به نقل از غایه‌المأمول، گنجی شافعی در *البيان*، شیخ منصور علی ناصف در *غایه‌المأمول*، استاد احمد محمد صدیق در *ابراز الوهم المکنون* به تواتر در روایات وارد شده درباره حضرت مهدی عَلَيْهِ السَّلَام و صفات و علائم آن حضرت مانند اینکه زمین را پراز عدل و داد کند و از اهل بیت پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اولاد فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام و فرزندان امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام است، تصریح کرده‌اند: (ر.ک.، صافی گلپایگانی، ۱۳۹۱)

- اسعاف الراغبین، باب ۲، ص ۱۴۰، طبع مصر؛

- نور الابصار، ص ۱۵۵، طبع مصر؛

- حاشیه سنن ترمذی، ۴۶/۲، طبع دهلی؛

- الصواعق المحرقة، ص ۹۹، طبع مصر؛

- الفتوحات الاسلامیه، ۲۱۱/۲، طبع مصر؛

_ غایه المأمول، ۳۸۲/۵.

متون روایی اهل سنت به دو دسته تقسیم می‌شوند: کتب عمومی؛ کتب مربوط به امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف. در کتب عمومی به موضوع مهدویت مانند بسیاری از مطالب دیگر به تناسب اشاره شده است. از جمله موضوعاتی که در این روایات آمده است، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: الف) حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از نسل پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام است. خصایص حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف زندگی، سیرت آن حضرت، چگونگی ظهور و تشکیل حکومت ایشان. از جمله این کتاب‌ها عبارتند از: الف) المصنف عبدالرزاق صنعانی، ج ۱۱، ح ۲۰۷۷۹، ۲۰۷۶۹. این کتاب اثر ابوبکر عبدالرزاق بن همام صنعانی (م ۲۱۱) است. وی در این کتاب فصلی را با عنوان باب المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف گشوده است و در آن بیش از ده حدیث نقل کرده است. این احادیث از شماره ۲۰۷۶۹ آغاز می‌شوند و تا شماره ۲۰۷۷۹ ادامه دارند. وی پس از این باب با عنوان باب اشراط الساعة به برخی موضوعات دیگر اشاره کرده است. این اولین کتاب از اهل سنت است که احادیث مربوط به حضرت مهدی (عج) را به شکلی منظم گردآورده است.

ب) مسند احمد بن حنبل: احمد بن حنبل ابوعبدالله الشیبانی (۲۴۱) از پیشوایان چهارگانه اهل سنت است. وی در کتاب مسند، احادیث مختلف و متعددی را درباره حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف ذکر کرده است. این احادیث به ضمیمه کتاب البیان فی اخبار صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه الشریف و در مجموعه‌ای با نام احادیث المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف من مسند احمد بن حنبل به چاپ رسیده است. در این موضوع در این مجموعه ۱۳۶ حدیث از مسند احمد استخراج و در موضوعات زیر تنظیم شده است: ۳۵ حدیث با عنوان الخلفاء اثنی عشر، ۳۵ حدیث در بیان علامات الظهور، ۲۶ حدیث با عنوان ظهور المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، ۶ حدیث با عنوان المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف من عتره رسول الله صلی الله علیه و آله، ۴ حدیث با عنوان یواطی اسمه اسم رسول الله صلی الله علیه و آله، ۱۴ حدیث با عنوان نزول عیسی علیه السلام و الامام المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و ۴۰ حدیث هم با عنوان لا تزال طائفة یقاتلون علی الحق الی ان یتی امر الله در میان کتاب‌های نخستین حدیثی، مسند احمد

بیشترین حدیث را ذکر کرده است. (ر.ک.، حسینی جلالی، ۱۴۰۹) مختصر تاریخ دمشق این عساکرین منظور (۷۱۱) از جمله منابع گسترده در حوزه تاریخ، اثر ماندگار ابن عساکر با نام تاریخ دمشق است که ابن منظور برای بهره‌گیری آسان از این کتاب، آن را خلاصه کرده است و با نام مختصر تاریخ دمشق منتشر کرده است.

۷. کتاب‌های حدیثی ویژه حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

- *البيان في اخبار صاحب الزمان* عجل الله تعالی فرجه الشریف: ابو عبدالله محمد گنجی شافعی (۶۵۸) احادیث مربوط به مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و خصایص و ویژگی‌های او را با ترتیب خاص و در ابواب منسجم در این کتاب ذکر کرده است. وی در مقدمه کتابش برای رد اتهام شیعی بودن عقیده مهدویت و اثبات آن به عنوان یک موضوع اسلامی اذعان می‌کند که در این کتاب، تنها احادیثی را آورده است که از طریق اهل سنت روایت شده است و از ذکر روایات شیعی پرهیز کرده است. او مجموع این احادیث را هفتاد حدیث در ۲۵ باب منظم کرده و حتی به بعضی جزئیات مربوط به حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف نیز اشاره کرده است. از جمله: فی ذکر خروجه فی آخر الزمان؛ فی قوله المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف فی عترتی من ولد الفاطمه علیها السلام؛ فی امر النبی صلی الله علیه و آله بمبايعه مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف؛ فی مقدار ملکه بعد ظهوره. (شافعی گنجی، ۱۴۲۱، ص ۱۹)

- *ربعون حدیث*: ابونعیم اصفهانی (۴۲۰) از دانشمندان به نام اهل سنت، آثار و تألیفات فراوانی دارد. کتاب *ربعون حدیث* اکنون در دسترس نیست و اربلی در کتاب *كشف النعمه فی معرفه الاثمه* آن را آورده است. وی قبل از ذکر احادیث چنین گفته است: «من چهل حدیثی را که ابونعیم اصفهانی آنها را در باره حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف جمع‌آوری کرده است به طور کامل همان گونه که وی ذکر کرده است آوردم و به راوی از رسول خدا صلی الله علیه و آله اکتفا نمودم» (اربلی، ۱۴۲۱، ۲۵۵/۳).

۸. ویژگی‌ها و شرایط ظهور

۸-۱. حتمی بودن ظهور

تأکید بر حتمی بودن ظهور موعود اسلام، مضمون بسیاری از حدیث‌های اسلامی است که به صورت‌های گوناگون بیان شده است. گاهی چنین آمده است: «اگر از دنیا جز یک روز باقی نماند چنین موعودی خواهد

رسید» (ترمذی، ۱۴۱۹؛ سجستانی، ۱۴۲۰). ترمذی از رسول خدا ﷺ چنین نقل می‌کند: «لا تذهب الدنيا حتى يملك العرب رجل من اهلبيتي يواطئ اسمه اسمي؛ دنیا به پایان نخواهد آمد تا آنکه مردی از اهل بیت من که هم نام من نیز هست بر عرب حاکم شود». ترمذی همین مضمون را در حدیث بعدی نیز آورده است (ترمذی، ۱۴۱۹). ابن شیبیه (ابن شیبیه، ۱۴۰۹)، ابوداوود (سجستانی، ۱۴۲۰)، احمد بن حنبل (ابن حنبل، ۱۴۱۶، ۳۷۶/۱)، ابن ماجه (ابن ماجه، ۱۴۱۸) و طبرانی (طبرانی، ۱۴۱۴) همین مضمون را در کتاب‌های حدیثی خود با عبارات گوناگون منعکس کرده‌اند.

۹. زمینه‌های ظهور از نظر منابع اهل سنت

۹-۱. ناامیدی کامل مردم

ابن ابی شیبیه از پیامبر ﷺ نقل می‌کند: «مردی از خاندان من ظهور خواهد کرد آن هنگام که مردم گسسته از زمان باشند (کنایه از ناامیدی)». (ابن شیبیه، ۱۴۰۹، ۱۴۱۶/۷) این روایت را نوردین هیثمی (هیثمی، ۱۴۱۴، ۶۱۱/۷؛ گنجی شافعی، ۱۴۲۱، ص ۶۳) ذکر کرده‌اند. سلیمان قندوزی آورده است: «رسول خدا ﷺ به امام علی عليه السلام فرمود یا علی عليه السلام ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف هنگامی خواهد بود که شهرها دگرگون شده، بندگان خدا سست، ناتوان و از فرج و ظهور، ناامید گردند. در این هنگام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف قائم که از فرزندان من است، ظاهر شود» (قندوزی، ۱۴۲۲، ص ۵۲۸). این ناامیدی در اصل ظهور باشد و در واقع یک ناامیدی همه‌جانبه‌ای شکل می‌گیرد و آن‌گاه ظهور تحقق می‌یابد.

۹-۲. بدون پناهگاه

در زمان ظهور، مردم احساس بی‌پناهی می‌کنند و چون همه درها را به روی خود بسته می‌بینند و جایگاهی که حق خودشان را بستانند، سراغ ندارند، پس به‌گونه‌ای حالت یأس و بی‌پناهی برای مردم ایجاد می‌شود. عبدالرزاق صنعانی از پیامبر اسلام ﷺ نقل می‌کند: «بلاي دامن گیر این امت خواهد شد که مردم، پناهگاهی نمی‌یابند که از شر این ظلم بدان پناه آورند که خداوند (در این هنگام) مردی از خاندان من را خواهد فرستاد» (صنعانی، ۱۳۹۰). دیگر راویان عامه مانند یوسف مقدسی شافعی این حدیث را نقل کرده است. در صحیح بخاری از ابوهریره نقل شده است که رسول خدا ﷺ فرمود:

«به زودی فتنه‌هایی فرامی‌رسد که نشسته، بهتر از ایستاده است و ایستاده، بهتر از راه‌رونده است و راه‌رونده، بهتر از ساعی است». «فمن وجد ملجئا او معادا فليعذر به؛ پس هر کس پناهگاهی بیابد هرآینه به آنجا پناه ببرد» (بخاری، ۱۴۱۰). از این قبیل احادیث در صحیح بخاری و دیگر منابع اهل سنت با همین مضمون با طرق و اسناد دیگر مطرح شده است که همه این احادیث بیان‌گر فراگیر شدن گرفتاری‌هاست به حدی که انسان به سختی می‌تواند برای خود پناهگاهی بیابد. با توجه به احادیث فوق، این سؤال در ذهن مخاطب پیش می‌آید که آیا می‌توان گفت که بلا و گرفتاری‌های زمان حاضر، از پیش‌زمینه‌های ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف است. برای نمونه مانند میکروب کرونا که سبب ازدست‌دادن و محروم شدن مردم از این مکان‌های مقدس مثل حرم مطهر امام رضا علیه السلام که ملجأ درماندگان است، شد و یا سایر برنامه‌هایی دینی که منوط به تجمع است و دیگر برگزار نمی‌شود (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۳۱).

۹-۳. فراگیر شدن ظلم و ستم و فتنه‌ها

فراگیری ظلم و ستم پیش از ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف یکی از مباحث مشهور است که روایات مربوط به حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به آن اشاره دارد. این گسترش ظلم و ستم گاهی به صورت کلی در منابع ذکر شده است بی‌آنکه مصداقی برای آن بیان شده باشد و گاه، ستمکار هم معرفی شده است که این ستمگری به حاکمان نسبت داده شده است و از مجموع آنها چنین استفاده می‌شود که از هر ناحیه‌ای بر جامعه، ظلم و ستم اعمال می‌شود چه از سوی فرمانروایان و چه از جای دیگر. نکته قابل توجه در این احادیث، کلمه ملئت است به این معنی که ظلم و ستم فراگیر است و جایی را نمی‌توان یافت که به این درد مبتلا نشده باشد. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «لتملأن الارض ظلما وجورا ثم لتملان بعد ذالک قسطا وعدلا کما ملئت ظلما وجورا؛ ظلم و ستم در زمین فراگیر خواهد شد، پس از آن عدالت و دادگری آن را پر خواهد کرد آن‌گونه که از ستم و بیداد پر شده است» (صنعانی، ۱۳۹۰).

۱۰. نشانه‌های ظهور

۱۰-۱. ندای آسمانی.

رسول گرامی اسلام ﷺ فرمود: «در ماه محرم بانگی از آسمان برآید بدین مضمون که برگزیده خداوند فلان (مهدی عج) است، پس سخنش را بشنوید و از او پیروی کنید». (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۹۳)

۱۰-۲. خروج دجال

یکی از نشانه‌های ظهور و یا به تعبیر اهل سنت از علائم آخرالزمان، خروج دجال است. دجال در لغت به معنای روغن مالی کردن چیزی است که باطن آن بی ارزش باشد. در اصطلاح به فرد کذاب، منافق و فریب کار می‌گویند. دجال در کتب مسیحیت هم شخصیتی منفی و ضد مسیح معرفی شده است. در صحیح بخاری از عایشه نقل شده است: «سمعت رسول الله ﷺ یستعیز فی صلاته من فتنه الدجال؛ شنیدم رسول خدا ﷺ در نمازهایش از فتنه دجال به خدا پناه می‌برد» (بخاری، ۱۴۱۷، ۸/۱۰۳). مسلم در صحیح خود درباره صفة الدجال چندین حدیث با اسناد متعدد می‌آورد مبنی بر اینکه دجال، کافر است و بین دو چشمش نوشته شده است: «او کافر است» (عبدالباقی، ۱۴۱۲، ۸/۱۹۳).

۱۰-۳. محل ظهور

۱۰-۳-۱. مکه

درباره نقطه آغازین ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و پیوستن یاران خاص به ایشان و نیز بیعت مردم با آن حضرت، احادیث زیادی ذکر شده است. نقطه اشتراک همه این روایت‌های اسلامی در این است که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف ظهورش را از مکه آغاز می‌کند (طبری، بی تا، ص ۲۴۰) و تا حد زیادی نیز اتفاق نظر وجود دارد که این حرکت بزرگ از کنار کعبه آغاز خواهد شد. رسول گرامی اسلام ﷺ فرمود: «فیأتیة عصاب العراق وابدال الشام فیبايعونه بين الركن والمقام؛ دسته‌هایی از عراق و بزرگانی از شام به سوی او می‌آیند و با او میان رکن و مقام بیعت می‌کنند» (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۴۲). شماری از احادیث، آغاز قیام را میان رکن و مقام می‌دانند (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۴۰) و شماری دیگر، تکیه بر حجرالاسود به هنگام ظهور را گفته‌اند و آغاز قیام را از همانجا گفته‌اند (نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۳۱۵). برخی دیگر محل

بیعت باوی را میان زمزم و مقام می دانند (طبری، بی تا، ص ۲۴۸) و برخی محل ظهور را میان حجرالاسود و در کعبه ذکر کرده اند (رواندی، ۱۴۰۹، ۲/۹۲۴). این قبیل اختلافات مختصر تا حدی طبیعی است و تمام اینها گویای این واقعیتند که ظهور حضرت از مکه و در مسجدالحرام و از کنار کعبه آغاز خواهد شد. لازم به توضیح است که بیشتر حدیث های اهل سنت، ظهور ایشان را میان رکن و مقام گفته اند.

۱۰-۳-۲. تعداد یاران

یاران خاص امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف سنگ های زیرین انقلاب جهانی هستند. عدد این یاران برجسته در روایات اسلامی به تعداد یاران پیامبر صلی الله علیه و آله در جنگ بدر یعنی، ۳۱۳ نفر آمده است. از ام السلمه نقل شده است که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «یبایع لرجل بین الرکن و المقام عدة اهل البدر، فیأتیہ عصائب اهل العراق و ابدال الشام؛ میان رکن و مقام با مردی بیعت می شود. تعداد بیعت کنندگان به تعداد حاضران جنگ بدر است و آنگاه گروه هایی از عراق و برجستگان شام پیش وی می آیند». (سیوطی، ۱۴۲۴، ۲/۷۳)

۱۰-۴. قدرتمندی یاران امام عجل الله تعالی فرجه الشریف

محمد بن حنفیه می گوید: امام علی عجل الله تعالی فرجه الشریف در پاسخ شخصی که درباره امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از آن حضرت پرسیده بود، فرمود: «فیجمع الله تعالی له قوما قزعا کقزع السحاب، یؤلف الله بین قلوبهم، فلا یستوحشون الی أحد، و لا یفرحون بأحد دخل فیهم؛ خداوند متعال گروهی را برای وی جمع خواهد کرد که به مانند جمع شدن پاره های ابر، قلب های آنان را به هم پیوندزده و از هیچ کس هراس به دل ندارند و از افزوده شدن افرادی به جمعشان خوشحال نمی شوند». (مقدسی شافعی، ۱۴۲۸، ص ۹۱)

۱۱. برکات عصر ظهور

۱۱-۱. عدالت گستری

بر اساس روایات فراوان، عدل و قسط از مهمترین اهداف قیام حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف است. ابوداود در سنن خود از ابوسعید خدری از رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین نقل می کند: «المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف منی یملاً الأرض قسطاً و عدلاً کما ملئت ظلماً و جوراً؛ مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از من است، زمین را پر از عدل و داد می کند

همان طور که پراز ظلم و جور شده باشد» (سجستانی، ۱۴۲۰، ۲/ -). این روایت، دو بخش دارد: بخش اول درباره عدالت گستری و بخش دوم به پیش زمینه ظهور اشاره دارد.

۱۱-۲. رفاه و آسایش عمومی

عصر حاکمیت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف که در واقع همان مدینه فاضله اسلامی است عصر رفاه و آسایش همگانی است. به گونه ای که دیگر نیازمندی در جامعه پیدا نمی شود و این دلیل مهمی است بر اینکه توزیع ثروت ها و منابع، عادلانه است. ابن ابی شیبه از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت آورده است: «یکون فی امتی المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف تعیش امتی فی زمانه عیشا لم تعشه قبل ذلک؛ مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در میان امت من خواهد بود، مردم به چنان نعمت و برخورداری وسعت یابند که در هیچ زمانی پیش از آن دست نیافته باشند» (اربلی، ۱۴۲۱، ۳/ ۲۵۷).

۱۱-۳. رضایت همگانی از حکومت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

تمام مردم پس از ظهور و در دوران حکومت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از حاکمیت آن حضرت رضایت کامل خواهند داشت. (مقدسی شافعی، ۱۴۲۸، ص ۷۳) «عن حذیفة الیمان عن النبی صلی الله علیه و آله قال: یبیاع له الناس بین الرکن والمقام، یرد الله به الدین ویفتح له فتوحا، فلا یبقی علی وجه الأرض الا من یقول: لا اله الا الله؛ مردم میان رکن و مقام با امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف بیعت می کنند و خداوند به وسیله او، دین را به جایگاه خودش برمی گرداند و بیروزی هایی برای او به وجود می آورد تا آنجا که هیچ کس بر زمین نماند جز آنکه بگوید: لا اله الا الله» (مقدسی شافعی، ۱۴۲۸).

۱۲. نتیجه گیری

اعتقاد به منجی و موعود، عقیده ای فراملی و فرادینی است و فطرت هر آدمی با آن عجین است. این موعود در هر دین و ملتی به اسم و ویژگی خاص است. در صحاح سته، معتبرترین کتب اهل سنت و موثق ترین منابع آنها این موضوع مطرح شده است. عامه در روایات فراوانی به حقیقت اندیشه مهدویت اشاره دارند اگرچه در پاره ای از موارد، تفاوت هایی با اعتقاد شیعه به چشم می خورد، اما موارد مشترک فراوانی وجود دارد.

فهرست منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. ابن ابی الحدید، عبدالحمید (۱۴۰۴). شرح نهج البلاغه. مصحح: محمد ابوالفضل ابراهیم. قم: آیت الله مرعشی نجفی.
۲. ابن اثیر، مبارک بن محمد (۱۳۷۶). النهایه فی غریب الحدیث والآثر. قم: اسماعیلیان.
۳. ابن حماد، نعیم (۱۴۲۳). الفتن. بیروت: دارالکتب العلمیه.
۴. ابن حنبل، احمد (۱۴۱۶). مسند احمد بن حنبل. بیروت: مؤسسه الرساله.
۵. ابن شیبہ، عبدالله بن محمد (۱۴۰۹). کتاب المصنف فی الاحادیث والآثار. بیروت: دارالتاج.
۶. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۸). لسان العرب. بیروت: داراحیاء تراث.
۷. اربلی، علی بن عیسی (۱۴۲۱). کشف الغمه فی معرفه الائمة ع. بیروت: دارالاضواء.
۸. اکبرنژاد، مهدی (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی در روایات شیعه و اهل سنت. قم: مؤسسه بوستان کتاب.
۹. بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۱۰). صحیح البخاری. قاهره: وزاره الاوقاف.
۱۰. ترمذی، محمد (۱۴۱۹). سنن الترمذی. قاهره: دارالحدیث.
۱۱. جوینی، ابراهیم بن محمد (۱۴۰۰). فواید المسطین. بیروت: مؤسسه المحمودی.
۱۲. حسینی جلالی، سید محمد جواد (۱۴۰۹). احادیث المهدی ع من مسند احمد بن حنبل. قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.
۱۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۶). مفردات الفاظ القرآن. دمشق: دارالقلم.
۱۴. راوندی، قطب الدین (۱۴۰۹). الخرائج والجرائح. قم: مؤسسه المهدی.
۱۵. سجستانی، ابوداود (۱۴۲۰). سنن ابی داود. قاهره: دارابن جوزی.
۱۶. سعیدی پور، مسعود، (۱۳۸۰). فرهنگ فارسی خرد. تهران: فخرارزی.
۱۷. سلیمان، خدامراد (۱۳۸۹). درسامه مهدویت. بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود ع و جانشینان.
۱۸. سیوطی، عبدالرحمن (۱۴۲۴). الحاوی للفتاوی. بیروت: دارالفکر.
۱۹. سیوطی، عبدالرحمن بن ابوبکر (بی تا). الجامع الصغیر. بیروت: دارالفکر.
۲۰. سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر (۱۳۸۶). العرف الوردی فی اخبار المهدی. تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب.
۲۱. شافعی گنجی، محمد (۱۴۲۱). البیان فی الاخبار صاحب الزمان ع. بیروت: داراحیاء تراث اهل البيت (ع).
۲۲. صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۳۹۱). نوید امن و امان. قم: انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی ع و جانشینان.
۲۳. صنعانی، عبدالرزاق (۱۳۹۰). المصنف. بیروت: دارالکتب العلمیه.
۲۴. طبرانی، سلیمان بن احمد (۱۴۱۴). المعجم الکبیر. بیروت: داراحیا التراث العربی.
۲۵. طبری، محمد بن جریر (بی تا). دلایل الامامه. قم: دارالذخائر.
۲۶. عبدالباقی، محمد فواد (۱۴۱۲). صحیح مسلم. قاهره: دارالحدیث.
۲۷. قادری، سیدرضی (۱۳۹۰). مهدویت در صحاح سته. قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود ع و جانشینان.
۲۸. قندوزی، سلیمان بن ابراهیم (۱۴۲۲). ینابیع الموده لذوالقربی. قم: دارالاسوه.
۲۹. متقی هندی، علاء الدین (۱۴۰۸). البرهان فی علامات المهدی ع و جانشینان. بیروت: دارالصحابه للتراث بطنطا.

۳۰. محسنی کبیر، ذبیح‌الله (۱۳۷۶). مہدی عجل‌اللہ تعالیٰ فرجه آخرین سفیر انقلاب. قم: انتشارات دانشورا.
۳۱. مقدسی شافعی، یوسف بن یحیی (۱۴۲۸). عقد الدرر. قم: مسجد مقدس جمکران.
۳۲. نعمانی، محمد بن ابراہیم (۱۳۹۷). الغیبہ. تهران: مکتبہ الصدوق.
۳۳. نوری، حسین بن محمد (۱۳۶۰). مستدرک الوسائل. قم: مؤسسہ آل البیت.

